

ΚΟΡΥΔΟΣ

ΚΡΑΝΟΣ ΕΧΩΝ ΚΑΙ ΔΟΡΥ

Ὁ CHARLES DUGAS ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ἐν BCH 70, 1946, σ. 172-178 ἐρυθρόμορφον ἀττικὴν ἀρυβαλλικὴν λήκυθον¹ (εἰκ. 1) τοῦ τύπου τοῦ ἀπαντῶντος κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου}, ὡς καὶ κατὰ τὸν 4^{ον}² π. X. αἰῶνα. Ἡ λήκυθος αὕτη ἀνήκε τότε εἰς ἰδιωτικὴν συλλογὴν.

Ἐν τῇ δημοσίευσί τοῦ αὐτῆ ἐτόνιζεν ἕξ ἀρχῆς τὸ ἴδιον διαφέρον τῆς παραστάσεως ὀφειλόμενον εἰς τὴν σπῆν τοῦ θέματος, πρὸς τοῦτοις δὲ ὅτι πρόκειται περὶ κορυδαλλοῦ φέροντος κράνος, ἀσπίδα καὶ δόρυ³ (εἰκ. 2) τὸ γεγονός δὲ αὐτὸ ἔθετεν ὠρισμένα προβλήματα, ἅτινα καὶ παρέμενον, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ, ἄλυτα⁴.

Ὅτι πρόκειται περὶ κορυδαλλοῦ, δηλοῦσι πρᾶγματι ἅπαντα τὰ ἀποδιδόμενα χαρακτηριστικά του, ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ λεπτοφυοῦς σώματός του, ἦτοι τὸ βραχὺ ράμφος του, αἱ δξύληκτοι καὶ ἀρκούντως μακρὰί πτέρυγές του, ἔτι δὲ οἱ βραχεῖς δάκτυλοι τῶν ποδῶν του, ὧν ὁ ὀπίσθιος φέρει τὸν γνώριμον μακρότατον καὶ ἐλάχιστον κεκαμμένον ὄνυχα.

Κόρυδος εἶναι ἡ ἀρχικὴ ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ *alauda* ἢ λατινικὴ ὀνομασία τοῦ πτηνοῦ. Ἐτυμολογεῖται δὲ παρὰ πάντων⁵ ἡ λέξις ἐκ τοῦ *κόρυς* (=κράνος-περικεφαλαία) καὶ τοῦ προσφύματος -δο-. Ὡς δὲ θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὑφίσταται αἰτιολογικὸς μῦθος τῆς ὀνομασίας αὐτῆς *κόρυδος*.

Ὁ DUGAS ἔθετε τὸ ἐρώτημα⁶: «τί ἤθελε νὰ δείξῃ εἰς ἡμᾶς ὁ καλλιτέχνης;» προέβαινε δὲ εἰς διαφόρους συλλογισμοὺς προκειμένου νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν παράστασιν τοῦ ἐν πλήρει πολεμικῇ ἐξαρτήσει εἰκονιζομένου κορυδαλλοῦ, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ

Εἰκ. 1. Ἀρυβαλλικὴ λήκυθος ἰδιωτικῆς συλλογῆς Ἀθηναίων.

1 Περὶ τοῦ ὄρου παρ' ἡμῖν, ἰδὲ προσέτι Θ. Α. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρυβαλλικὴ λήκυθος τῆς συλλογῆς Δ. Σισιλιάνου μετὰ πλαστῆς μελανομόρφου παραστάσεως, Πόλεμων 5, σ. 157-160.

2 RICHTER - MILNE, Shapes and Names (type III σ. 15).

3 Ὅτι πρόκειται περὶ κορυδαλλοῦ δέχεται καὶ ὁ Μ. NILSSON ἐν MMR², σ. 492 καὶ σημ. 28.

4 BCH ἔ.ἀ. σ. 175.

5 Τελευταίως Η. FRISK, Griechisches Etymologisches Wörterbuch ἐν λέξει.

6 BCH ἔ.ἀ. σ. 177.

ὁ ἴδιος ἐξεδήλωνεν ἐμφανῶς τὴν ἀμφιβολίαν του. Κατέληγεν εἰς τὴν παροδοχὴν τοῦ γεγονότος ὅτι «ἢ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 5^{ου} αἰῶνος τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις ἐμφανιζομένη κωμωδία ἠρέσκετο εἰς θεατρικὰ ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα μετεῖχον χοροὶ ζῶων (SCHMID - STÄHLIN, Griech. Literaturgeschichte I, 2, σ. 525) καὶ ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὅτι ἡ ἀπόδοσις εἰς αὐτὸ τὸ πτηνὸν μιᾶς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως ἀποτελεῖ συνήθη ἐπινόησιν τῆς δημιουργοῦ δυνάμεως τῆς φαντασίας τῶν χρόνων ἐκείνων· μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι ὁ μῦθος θεμελιούται ἐπ' αὐτῆς τῆς ἰδέας καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἀφηγήσεως ἀπολαύει τῆς λαϊκῆς ἐπιδοκιμα-

Εἰκ. 2. Ἡ παράστασις τοῦ κορύδου ἐπὶ τῆς ἀρυβαλικῆς ληκύθου.

σίας κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} μ. Χ. αἰῶνος. Ὑπάρχει τὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖ τὴν ἐξεργασίαν αὐτοῦ τοῦ θέματος: ἐκεῖ ὅπου πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος οἱ κορινθιοὶ ἀγγειογράφοι ἐξωγράφουν μονοτόνους στρατιωτικὰς παρελάσεις (PAYNE, NC, σ. 320), εἰς εὐφύης ἀθηναῖος καλλιτέχνης ἐπενόησε νὰ σχεδιογραφήσῃ αὐτὸν τὸν περρωτὸν πολεμιστήν, τοῦ ὁποίου οἱ ἀνοικτοὶ ὄνυχες καὶ τὸ προβαλλόμενον ράμφος ἐκκαλοῦν ἐξ ἀρχῆς τὸν περρωτὸν ἐξάγγελον τοῦ Ἀριστοφάνους (Ὀρνιθες 1168 - 69):

*ἀλλ' ὅδε φύλαξ γὰρ τῶν ἐκεῖθεν ἄγγελος
ἐσθεῖ πρὸς ἡμᾶς δεῦρο πυρρίχην βλέπων*

Τὸ ἀποδημητικὸν αὐτὸ πτηνὸν συνδέεται πρὸς διαφόρους μύθους, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τοὺς παρ' Αἰσώπῳ ὑπ' ἀριθ. 207, 271¹, ἰδίᾳ δὲ τὸν παρ' Ἀριστοφάνει (Ὀρνιθες 471 κέξ.):

¹ Corpus Fabularum Aesopicarum, ed H. Hunger, Lipsiae 1959.

ΠΙ.: ἀμαθῆς γὰρ ἔφυς κοῦ πολυπράγμων, οὐδ' Αἴσωπον πεπάτηκας,
ὅς ἔφασκε λέγων κορυδὸν πάντων πρώτην ὄρνιθα γενέσθαι,
προτιέραν τῆς γῆς, κάπειτα νόσφ' τὸν πατέρ' αὐτῆς ἀποδνήσκειν·
γῆν δ' οὐκ εἶναι, τὸν δὲ προκεῖσθαι πεμπταῖον· τὴν δ' ἀποροῦσαν
ὕπ' ἀμηχανίας τὸν πατέρ' αὐτῆς ἐν τῇ κεφαλῇ κατορούξαι.

ΕΥ.: ὁ πατήρ ἄρα τῆς κορυδοῦ νυνὶ κεῖται τεθνεὼς κεφαλῇσιν
(προσέτι δὲ παρὰ Θεοκρίτῳ VII 23 καὶ Γαληνῷ Περὶ τῆς τῶν ἀπλῶν φαρμάκων
κράσεως καὶ δυνάμεως, βιβλίον Λ (λζ')). Ὁ μῦθος οὗτος ἐξηγεῖ τίνι τρόπῳ ἀπέ-
κτησεν ὁ κορυδαλλὸς τὴν «ἀνάστασιν αὐτὴν τῶν τριχῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του». Συχνὰ λοιπὸν ἐτροφοδότησεν, ὡς ἀντιλαμβανόμεθα, ὁ κορυδαλλὸς ὑποθέσεις μύ-
θων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Πρὸς συσχετισμὸν δὲ πρὸς τὸ θέμα τῆς παραστά-
σεως τῆς ληκύθου ἡμῶν δυνάμεθα νὰ χωρήσωμεν ἔτι περαιτέρω ἀναφέροντες τὸν
γνωστὸν περὶ κορυδαλλοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ¹ μῦθον, ἀναφερόμενον ἀμέσως εἰς τὴν
παραστάσιν τῆς ἀρυβαλλικῆς αὐτῆς ληκύθου, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὸν ἀκριβέστερον
ὑπομνηματισμόν.

Ἐν τῷ περὶ ἀδολεσχίας τοῦ Πλουτάρχου ἀποτελεῖ ἡ ἀκολουθοῦσα διήγησις
ἐν τῶν χαρακτηριστικωτέρων παραδειγμάτων περὶ τῶν μὴ κρατούντων τὰ ἀπόρ-
ρητα ἔχει δὲ οὕτω:

Ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος ἀπόρρητόν τινα βουλήν ἐβουλεύετο καθ' αὐτὴν ἐπὶ πολ-
λὰς ἡμέρας· ἀσάφειαν δὲ πολλὴν καὶ ὑπόνοιαν ἔχοντος τοῦ πράγματος, γυνὴ
τ' ἄλλα σῶφρων, γυνὴ δέ, προσέκειτο τῷ ἑαυτῆς ἀνδρί, λιπαρῶς δεομένη πυνθῆσθαι
τάπόρρητον· ὄρκοι δὲ καὶ κατάραι περὶ σιωπῆς ἐγίνοντο καὶ δάκρυα ποτινωμένης ἀδ-
τῆς, ὡς πίστιν οὐκ ἐχούσης. ὁ δὲ Ῥωμαῖος ἐξελέγξαι βουλόμενος αὐτῆς τὴν ἀβελτε-
ρίαν «νικᾶς, ὦ γύναι», εἶπεν, «ἀλλ' ἄκουε φοβερόν πρᾶγμα καὶ τεράστιον· προσήγ-
γεται γὰρ ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἱερέων κόρυδον ὄφθαι πετόμενον κράνος ἔχοντα χρυσοῦν
καὶ δόρυ· σκεπτόμεθα δὴ τὸ τέρας εἴτε χρηστὸν εἴτε φαῦλόν ἐστι, καὶ συνδιαποροῦμεν
τοῖς μάντεσιν· ἀλλὰ σιώπα». ταῦτ' εἰπὼν ᾤχετ' εἰς τὴν ἀγορὰν· ἡ δὲ τῶν θεραπεινί-
δων εὐθὺς ἐφελκυσσάμενη τὴν πρώτην εἰσελθοῦσαν, ἔπαιε τὸ στήθος αὐτῆς καὶ τὰς
τρίχας ἐσπάραιτεν «οἴμοι» λέγουσα «τάνδρὸς καὶ τῆς πατρίδος· τί πεισόμεθα;» βουλο-
μένη καὶ διδάσκουσα τὴν θεράπαιναν εἰπεῖν «τί γὰρ γέγονεν;» ὡς δ' οὖν πυνθομένης
διηγῆσατο καὶ προσέθηκε τὸν κοινὸν ἀπάσης ἀδολεσχίας ἐπωδόν, τὸ «ταῦτα μηδενὶ
φράσης ἀλλὰ σιώπα», οὐ φθάνει τὸ θεραπεινίδιον ἀποχωρῆσαν αὐτῆς, καὶ τῶν ὁμο-
δούλων εὐθὺς ἦν μάλιστ' εἶδε σχολάζουσας ἐμβάλλει τὸν λόγον· ἐκείνη δὲ τῷ ἔραστῇ
παραγενομένῳ πρὸς αὐτὴν ἔφρασεν. οὕτω δ' εἰς ἀγορὰν τοῦ διηγῆματος ἐκφυλισθέν-
τος ὥστε προλαβεῖν τὸν πλασάμενον τὴν φήμην, ἀπαντήσας τις αὐτῷ τῶν γνωρίμων
«ἀρτίως» εἶπεν «οἴκοθεν εἰς ἀγορὰν καταβαίνεις;» «ἀρτίως» ἔφη ἐκεῖνος. «οὐκοῦν
οὐδὲν ἀκήκοας;» «γέγονε γὰρ τι καινόν;» «ἀλλὰ κόρυδος ὄπται πετόμενος κράνος
ἔχων χρυσοῦν καὶ δόρυ, καὶ μέλλουσι περὶ τούτου σύγκλητον ἔχειν οἱ ἄρχοντες». κά-
κεῖνος γελάσας «φεῦ τοῦ τάχους» εἶπεν «ὦ γύναι, τὸ καὶ φθᾶσαι με τὸν λόγον εἰς

¹ Περὶ ἀδολεσχίας, 11 (Ἡθικά 507B ἐ., ἔκδ. Γ. Ν. Βερναρδάκη, τ. III).

ἀγορὰν προελθόντα.» τοὺς μὲν οὖν ἄρχοντας ἐντυχὸν ἀπήλλαξε τῆς ταραχῆς· τὴν δὲ γυναῖκα τιμωρούμενος, ὡς οἴκαδ' εἰσῆλθεν, «ἀπώλεσας μ'» εἶπεν «ὦ γυναῖκα· τὸ γὰρ ἀπόρητον ἐκ τῆς ἐμῆς οἰκίας πεφώραται δεδημοσιωμένον· ὥστε μοι φευκτέον ἐστὶ τὴν πατρίδα διὰ τὴν σὴν ἀκρασίαν». τρεπομένης δὲ πρὸς ἄρνησιν αὐτῆς καὶ λεγούσης «οὐ γὰρ ταῦτα μετὰ τριακοσίων ἤκουσας;» «ποίων» ἔφη «τριακοσίων; σοῦ βιασαμένης, ἐπλασάμην ἀποπειρώμενος». οὗτος μὲν οὖν ἀσφαλῶς πάνυ καὶ μετ' εὐλαβείας, ὥσπερ εἰς ἀγγεῖον σαθρὸν οὐκ οἶνον οὐκ ἔλαιον ἀλλ' ὕδωρ ἐγχείας, ἐπίρασε τὴν γυναῖκα.

Πρὸς αὐτὴν τὴν διήγησιν ἀνταποκρίνεται πλήρως ἡ παράστασις τῆς ληκύθου τὸ ὅτι δὲ κατὰ τὸν Πλούταρχον τὸ ὄλον ἔλαβε χώραν ἐν Ῥώμῃ δὲν ἀποκλείει τὴν πιθανὴν καὶ βάσιμον ὑπόθεσιν ὅτι δύναται νὰ ἀποτελῇ ἡ διήγησις αὕτη ἐπανάληψιν ἢ νεωτέραν ἔκδοσιν ἐτέρας παλαιότερας διηγήσεως λαβούσης χώραν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν. Ὑπὲρ μιᾶς τοιαύτης ὑποθέσεως συνηγοροῦσιν ἔνια στοιχεῖα οὕτω σημειοῦμεν ὅτι κατὰ τὸν Θωμᾶν Μάγιστρον ὁ τύπος κόρυδος εἶναι ἀττικὸς: ἔστι δὲ τὸ μὲν κόρυδος ἀττικόν¹, ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε δῆμος Κορυδαλλός, προσέτι δὲ οἱ κόρυδοι ἦσαν ἱερὰ πτηνὰ τῆς Γῆς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς: «κόρυδοι Γῆς καὶ Ἀθηνᾶς ἱεροί»².

Ἡ διάδοσις λοιπὸν τῆς διηγήσεως αὐτῆς φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν δημοτικότητα, ἧς ἔχαιρεν ὁ κορυδαλλός καὶ πρὸς τὴν ἀνάμειξιν καὶ χοῆσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς μύθους τῆς ἀρχαιότητος. Ἐπόμενον θὰ ἦτο μία μικρὰ παραλλαγή νὰ ἐπῆλθε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πλουτάρχου, ὡς τὸ γεγονὸς ὅτι παρὰ Πλουτάρχῳ οὐδεμίαν ἔχομεν μνείαν περὶ τῆς ἀσπίδος, ἣν φέρει ὁ κορυδαλλός ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀρυβαλλικῆς ληκύθου. Ἀνεξαρτήτως τούτου ὁμως δυνάμεθα πλέον νὰ δεχθῶμεν τὴν ὀρθότητα αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΥΛ. ΚΟΡΡΕΣ

¹ THOMAE MAGISTRI Ecloga Vocum Atticarum ed. Fr. Ritschel, 1833, σ. 213.

² Παρὰ CHR. AUG. LOBECK, Aglaophamus, II, σ. 980, σημ. d.